

УДК 338.43:631
JEL: Q41, Q13, Q14

Наталія Ляліна, Галина Матвієнко-Біляєва

*Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця
Україна*

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ ОРГАНІЧНОГО АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Мета. Мета дослідження полягає в аналізі умов розвитку органічного аграрного виробництва, розробці та обґрунтуванні дієвого механізму його забезпечення в Україні, визначенні основних його складових частин.

Методологія / методика / підхід. Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, системний підхід до вивчення економічних явищ і процесів, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з проблем теорії та практики забезпечення розвитку органічного аграрного виробництва. Зі спеціальних методів дослідження використано абстрактно-логічний – для узагальнення складових частин механізму забезпечення розвитку органічного аграрного виробництва, формулювання висновків; економіко-статистичні – під час аналізу сучасного стану й прогнозування перспектив розвитку органічного виробництва в Україні та світі); графічний – під час побудови графічних зображень досліджуваних процесів.

Результати. У результаті проведеного дослідження обґрунтовано механізм забезпечення розвитку органічного аграрного виробництва та визначено основні його складові частини: принципи та інструменти державної політики, що сприятимуть ефективній організації органічного аграрного виробництва, його інформаційного забезпечення, державної системи контролю сертифікації виробництва й агроекологічного контролю, що дає змогу сформувати передумови для забезпечення інвестиційно-інноваційної моделі розвитку аграрних підприємств, зміцнення конкурентних позицій на ринку органічної продукції, поглиблення інтеграції в міжнародний економічний простір.

Оригінальність / наукова новизна. Дістало подальшого розвитку теоретичне положення щодо розвитку органічного аграрного виробництва шляхом обґрунтування механізму його забезпечення, визначення основних його складових частин. Установлено, що за умови збереження загальної тенденції розвитку органічного агровиробництва, у 2020 р. площа органічних сільськогосподарських культур в Україні може збільшитися до 507 тис. га, а кількість сертифікованих органічних господарств зросте до 575.

Практична цінність / значущість. Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що їх використання сприятиме розвитку органічного аграрного виробництва, підвищенню ефективності діяльності наявних підприємств та їх конкурентоспроможності як на регіональних ринках, так і на зовнішніх ринках, за одночасного економічного зростання, соціального розвитку та підвищення рівня екологічної безпеки країни.

Ключові слова: органічне аграрне виробництво, механізм забезпечення розвитку, інструменти державної політики, сертифікація, екологічний контроль, агроекологічний аудит, дорадчий центр.

Nataliia Lialina, Galyna Matviienko-Biliaieva

MECHANISM FOR PROVIDING THE DEVELOPMENT OF ORGANIC AGRICULTURAL PRODUCTION IN UKRAINE

Purpose. *The purpose of the study is to analyze the conditions of the development of organic agricultural production, to develop and substantiate the effective mechanism of its providing in Ukraine, to determine its main components.*

Methodology / approach. *The theoretical and methodological basis of the research is the dialectical method of cognition, the systematic approach to the study of economic phenomena and processes, the scientific works of domestic and foreign scientists on the problems of theory and practice of providing the development of organic agricultural production. From the special methods of research there have been used abstract-logical – for the generalization of the components of the mechanism for the development of organic agricultural production, the formulation of conclusions; economic-statistical – during the analysis of the current state and forecasting of the prospects of the development of organic production in Ukraine and the world); graphic – during the construction of graphic images of investigated processes.*

Results. *As a result of the research, the mechanism for providing the development of organic agricultural production was substantiated and the main components of it were defined: principles and tools of the state policy that would promote the effective organization of organic agricultural production, its information support, the state system of certification of production certification and agroecological control, which enables to form the preconditions to provide an investment-innovative model for the development of agrarian enterprises, strengthening of competitive place on the market of organic products, deepening integration into the international economy.*

Originality / scientific novelty. *The theoretical position on the development of organic agricultural production was further developed by substantiating the mechanism of its providing, the definition of its main components. It was established that if the overall trend of organic farming development is maintained, in 2020 the area of organic crops in Ukraine may increase to 507 thousand hectares, and the number of certified organic farms will increase to 575.*

Practical value / implications. *The practical implications of the results are that their use will promote the development of organic agricultural production, increase the efficiency of existing enterprises and their competitiveness both in regional markets and in foreign markets with simultaneous economic growth, social development and increase the level of environmental security of the country.*

Key words: *organic agricultural production, mechanism of providing development, state policy instruments, certification, ecological control, agroecological audit, advisory center.*

Наталія Ляліна, Галина Матвиенко-Беляєва

Харьковский национальный экономический университет имени Семена Кузнецца
Украина

МЕХАНІЗМ ОБЕСПЕЧЕННЯ РАЗВИТИЯ ОРГАНИЧЕСКОГО АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА В УКРАИНЕ

Цель. *Цель исследования заключается в анализе условий развития органического*

аграрного производства, разработке и обосновании действенного механизма его обеспечения в Украине, определении основных его составляющих.

Методология / методика / подход. Теоретической и методологической основой исследования является диалектический метод познания, системный подход к изучению экономических явлений и процессов, научные труды отечественных и зарубежных ученых по проблемам теории и практики обеспечения развития органического аграрного производства. Из специальных методов исследования использованы абстрактно-логический – для обобщения составляющих механизма обеспечения развития органического аграрного производства, формулирования выводов; экономико-статистические – при анализе современного состояния и прогнозировании перспектив развития органического производства в Украине и мире); графический – при построении графических изображений исследуемых процессов.

Результаты. В результате проведенного исследования обосновано механизм обеспечения развития органического аграрного производства и определены основные его составляющие: принципы и инструменты государственной политики, способствующие эффективной организации органического аграрного производства, его информационного обеспечения, государственной системы контроля сертификации производства и агроэкологического контроля, что позволяет сформировать предпосылки для обеспечения инвестиционно-инновационной модели развития аграрных предприятий, укрепления конкурентных позиций на рынке органической продукции, углубления интеграции в международное экономическое пространство.

Оригинальность / научная новизна. Получило дальнейшее развитие теоретическое положение по развитию органического аграрного производства путем обоснования механизма его обеспечения, определения основных его составляющих. Установлено, что при сохранении общей тенденции развития органического агропроизводства в 2020 г. площадь органических сельскохозяйственных культур в Украине может увеличиться до 507 тыс. га, а количество сертифицированных органических хозяйств возрастет до 575.

Практическая ценность / значимость. Практическое значение полученных результатов заключается в том, что их использование будет способствовать развитию органического аграрного производства, повышению эффективности деятельности существующих предприятий и их конкурентоспособности как на региональных рынках, так и на внешних рынках, при одновременном экономическом росте, социальном развитии и повышении уровня экологической безопасности страны.

Ключевые слова: органическое аграрное производство, механизм обеспечения развития, инструменты государственной политики, сертификация, экологический контроль, агроэкологический аудит, консультационный центр.

Постановка проблеми. Аграрний сектор відіграє важливу роль в економіці України. У контексті теорії багатофункціональності на нього покладається низка ключових завдань, вирішення яких сприятиме економічному зростанню, соціальному розвитку та підвищенню рівня екологічної безпеки країни. До того ж, це сприятиме адаптації та інтеграції національних стратегій і програм до Цілей сталого розвитку до 2030 р., ухвалених Організацією Об'єднаних Націй, пріоритетними серед яких є подолання бідності, сприяння процвітанню та благополуччю різних верств населення, захист навколишнього середовища й боротьба зі зміною клімату. У цьому контексті виключно важливого значення набуває розвиток виробничої системи, що забезпечує виробництво високоякісного продовольства та

сировини, сприяє поліпшенню здоров'я та добробуту населення, дотримується вимог екології й охорони навколишнього середовища – органічне сільське господарство.

Не зважаючи на збільшення обсягу внутрішнього ринку споживання органічної продукції, зростання попиту населення на органічні продукти харчування, процес запровадження принципів органічного сільськогосподарського виробництва в практику господарювання в Україні відбувається надзвичайно повільно. Серед основних причин подібного стану є відсутність належних інструментів державної політики, висококваліфікованих спеціалістів, використання в більшості підприємств застарілих технологій виробництва, втрата родючості й деградація сільськогосподарських земель та ін. Ураховуючи значний ресурсний потенціал країни для розвитку аграрного сектора, вагомим значенням набуває розроблення механізму, який би сприяв розвитку органічного аграрного виробництва в Україні та підвищенню на основі цього конкурентоспроможності національної економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням становлення й розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції, дослідженню ринку органічної агропродовольчої продукції та його кон'юнктури, особливостям функціонування підприємств органічного сектора, стимулювання екологізації аграрного виробництва, державної підтримки в цій сфері, світового досвіду органічного агровиробництва та іншим присвячено праці таких вітчизняних учених, як: Н. М. Андреева, А. Вдовиченко, О. Б. Вінюкова, В. Г. Грановська, О. М. Довгань, О. В. Жарун, Л. Є. Купінець, М. С. Кучина, Л. Ю. Кучер, С. М. Лобозинська, Я. В. Мандибуря, І. О. Мельник, О. Б. Назаркевич, С. Ю. Соколюк, С. П. Ткачук, В. С. Уланчук, Г. А. Чугрій та інші [1–9]. Їхня основна увага зосереджена на дослідженні сутності органічного виробництва [1], визначенні ролі екологізації сільськогосподарського виробництва та переробки у вирішенні проблем продовольчої безпеки [2; 3], розгляді сучасного стану виробництва органічної продукції в Україні, окресленні причин, які перешкоджають розвитку органічного виробництва, доцільності збільшення його масштабів [4; 5], дослідженні сучасних світових напрямів і методів органічного господарювання, аналізу перспектив їх адаптації до національних умов ведення сільського господарства, механізмів стимулювання розвитку підприємств органічного сектору [6], управлінні проектами в органічному аграрному виробництві [7], розробці заходів, які мають здійснювати органи державної влади для сприяння розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції [8; 9] та ін.

Серед зарубіжних учених, які ґрунтовно розглянули аспекти організації виробництва органічної продукції, варто відмітити D. Pacifico, R. Paris [10], S. Zikeli, S. Gruber [11], A. Jezierska-Thöle, M. Gwiaździńska-Goraj, Ł. Wiśniewski [12]. K. Klonsky проводив порівняння виробничих витрат і використаних ресурсів для органічних і традиційних виробничих систем [13]. С. Bonnet, Z. Bouamra-Mechemache вивчали, як додаткова вартість, створена за допомогою

органічного маркування, розподіляється по вертикальному ланцюгу між виробниками та продавцями [14]. М. М. Jaime, J. Coria, X. Liu проаналізували вплив Спільної аграрної політики Європейського Союзу (ЄС) на використання фермерами технологій органічного виробництва [15]. Е. Jaenicke, С. Dimitri, L. Oberholtzer вивчали зміни попиту та пропозиції на продукти з органічним маркуванням [16].

Незважаючи на значну увагу, приділену досліджуваному питанню, у науковій літературі залишається не достатньо розглянутим механізм забезпечення розвитку органічного аграрного виробництва в Україні.

Мета статті полягає в аналізі умов розвитку органічного аграрного виробництва, розробці та обґрунтуванні дієвого механізму його забезпечення в Україні, визначенні основних його складових частин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аграрний сектор економіки України в значній мірі впливає на формування валового внутрішнього продукту, тим самим забезпечуючи продовольчу безпеку країни та її продовольчу незалежність. Одним із стратегічних завдань держави під час формування продовольчої безпеки є екологізація аграрного виробництва, важливе місце в якій відводиться збільшенню обсягів виробництва органічної продукції.

Ми поділяємо думку вчених, які вважають, що «..виробництво органічної продукції є практичною реалізацією концепції сталого розвитку аграрного виробництва, що передбачає поєднання захисту довкілля, економічного зростання та соціального розвитку як взаємозалежних і взаємодоповнюючих елементів стратегічного розвитку держави, що гарантуватиме населенню високу якість продовольства як важливого складника продовольчої безпеки» [6].

Аналізуючи міжнародний досвід підприємств, які застосовували технологічні аспекти ведення органічного виробництва, О. Б. Вінюкова, Г. А. Чугрій відзначають, що таке господарювання має низку певних переваг, а саме сприяє відновленню природної родючості ґрунтів, підвищенню якості сільськогосподарських угідь, зменшенню шкідливих викидів, скороченню застосування штучних засобів хімізації та витрат невідновлюваних енергетичних ресурсів, чим забезпечує позитивний вплив на навколишнє природне середовище та екологічну ситуацію в країні, забезпечення споживчого ринку здоровою та якісною продукцією, зміцнення експортного потенціалу держави, гарантування продовольчої безпеки в країні [4].

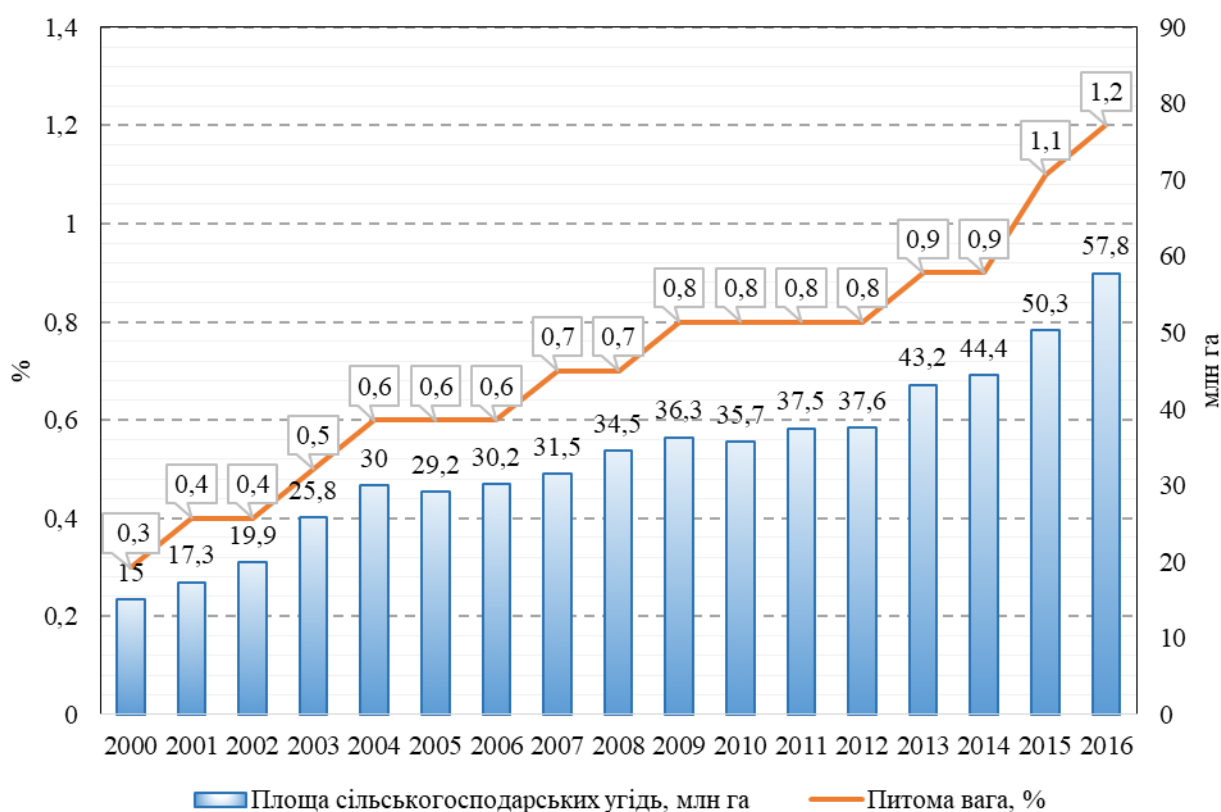
Ураховуючи світові тенденції та орієнтири Спільної аграрної політики ЄС, очевидно, що виробництво органічної продукції створить передумови для економічного зростання в нашій країні, інтеграції в міжнародну спільноту, нарощення експортного потенціалу, залучення сучасних інноваційних технологій, спрямованих на збереження навколишнього середовища [5].

За даними Organic World, станом на 2016 р. у світі із 230 країн органічним виробництвом займалися 178 країн, тобто 77 % від загальної їх кількості.

Лідером у цьому напрямі діяльності є країни Європи – із 49 країн 48 охоплено органічним виробництвом. Меншою, але також вагомою, є кількість країн Азії. У цьому регіоні органічне виробництво зосереджено в 41 країні або 83,7 %.

Загальна площа сільськогосподарських угідь, яка вважається органічною, у світі у 2016 р. становила 57,8 млн га, це лише 1,2 % від усієї площі. Найбільша частка належить таким країнам, як: Італія (1,8 млн га), Уругвай (1,66 млн га), Франція (1,5 млн га), Індія (1,49 млн га), Німеччина (1,3 млн. га). У цьому рейтинзі Україна займає двадцяту сходинку з площею органічних угідь 411,2 тис. га [17].

Аналізуючи динаміку показників площі сільськогосподарських угідь та їх питомої ваги в загальній площі сільськогосподарських угідь світу (рис. 1), можна відмітити доволі стрімку тенденцію до зростання досліджуваних показників.

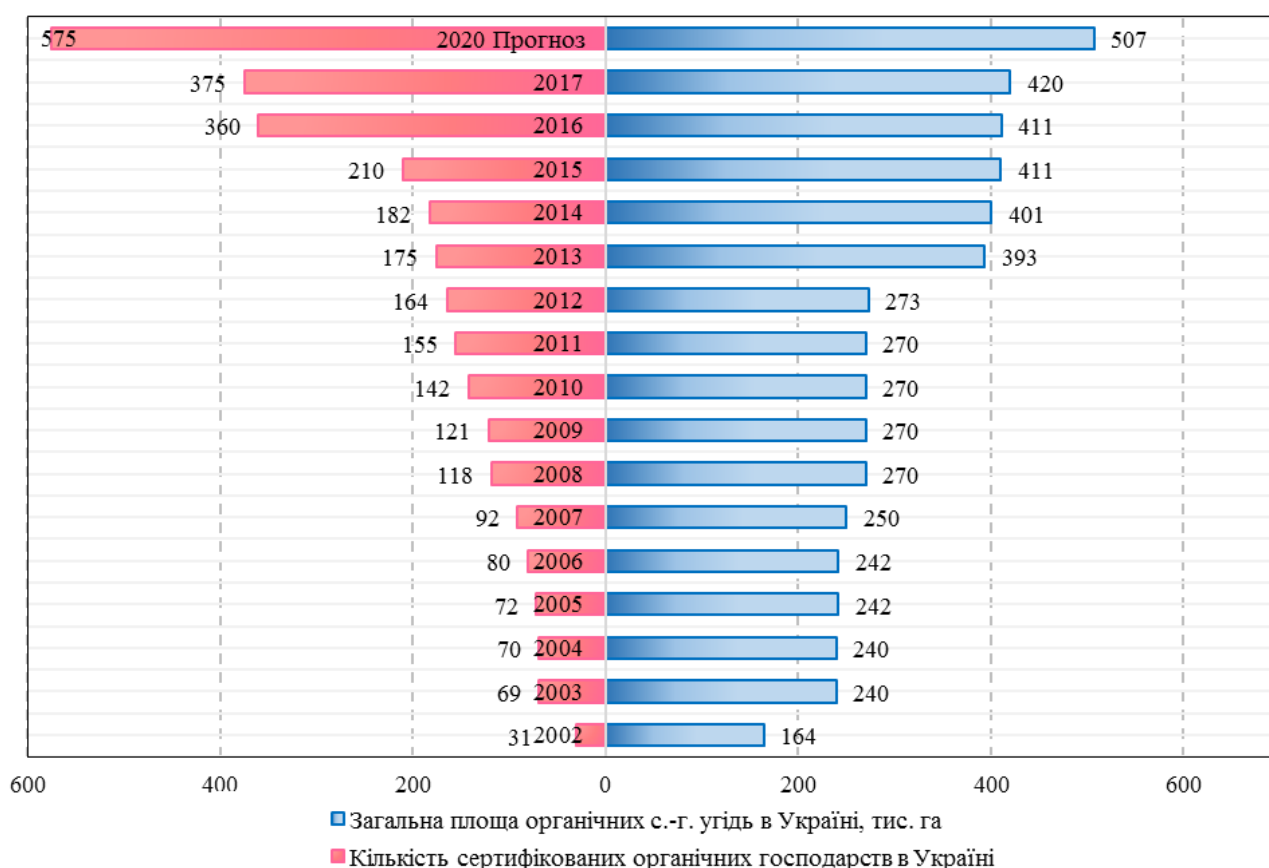
Рис. 1. Динаміка площі органічних сільськогосподарських угідь та їх питомої ваги в загальній площі сільськогосподарських угідь у світі, 2000–2016 рр.

Джерело: побудовано авторами за даними джерел [17; 18].

Так, якщо у 2000 р. площа органічних сільськогосподарських угідь у світі становила 15 млн га, то у 2016 р. цей показник зріс до 57,8 млн га. За 17 років площа органічних земель збільшилася майже в 4 рази. Найбільш інтенсивним зростання було в періоді із 2000 р. до 2004 р. (у 2 рази) та із 2012 р. до 2016 р. (на 53,7 %). При цьому показник питомої ваги в загальній площі сільськогосподарських угідь у світі мав аналогічну тенденцію. Зростання

зацікавленості до розвитку органічного виробництва науковці пов'язують, перш за все, із соціальними та екологічними чинниками, зокрема підвищенням рівня культури споживання, орієнтованої на принципи здорового харчування, та культури збереження навколишнього середовища. Та, не зважаючи на це, питома вага під органічними сільськогосподарськими угіддями у 2016 р. становила лише 1,2 % від їх загальної кількості.

Україна має усі необхідні умови для виробництва органічної продукції та дальшого його розвитку, здатного задовольняти не тільки внутрішній попит, але й зайняти свою нішу на світовому ринку. Певні кроки в цьому напрямі вже здійснено. Загальна площа сільськогосподарських угідь в Україні, зайнята під вирощування органічної продукції, у 2017 р. становила 420 тис. га, що у 2,5 рази перевищує відповідний показник 2002 р. (рис. 2) [19; 20].

Рис. 2. Динаміка загальної площі органічних сільськогосподарських угідь і кількості сертифікованих органічних господарств в Україні, 2002–2017 рр.

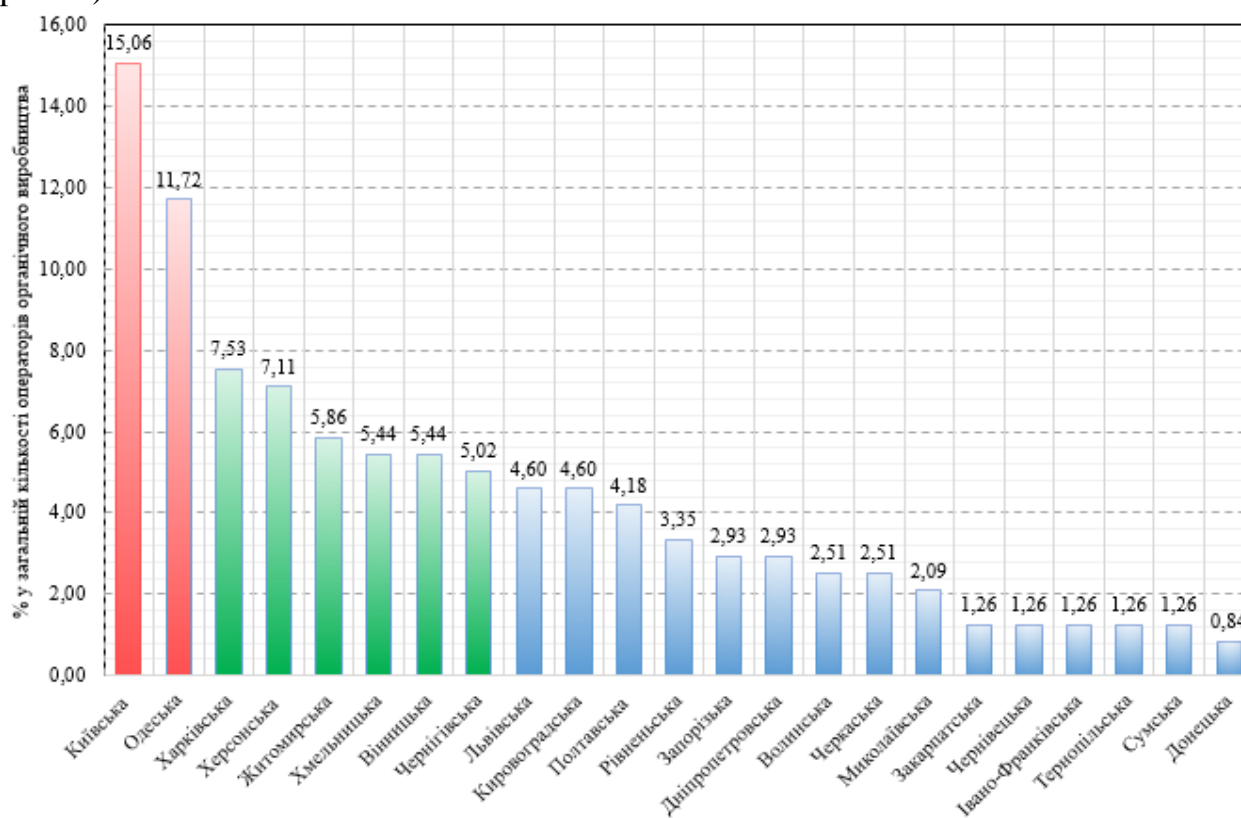
Джерело: побудовано авторами за даними IFOAM та Федерації органічного руху України [19; 20].

Питома вага органічних площ серед загальної площі сільськогосподарських угідь України становить лише близько 1 %. Разом із тим, варто відмітити, що за сертифікованою площею органічної ріллі Україна займає лідируючі позиції в Східній Європі. На цих площах здебільшого займаються вирощуванням зернових і зернобобових культур, соняшника. Також станом на 2017 р. в Україні сертифіковано 570 тис. га дикоросів [20].

За офіційними даними IFOAM, в Україні кількість господарств, які

займаються органічним аграрним виробництвом із року в рік збільшується. Так, якщо у 2002 р. таких підприємств було зареєстровано 31, то у 2017 р. нараховувалося 375 органічних господарств. Як наслідок, на вітчизняному ринку спостерігається збільшення обсягу виробництва органічної продукції, підвищення зацікавленості з боку переробної галузі [19]. У разі збереження загальної тенденції розвитку органічного агровиробництва в Україні, у 2020 р. площа органічних сільськогосподарських культур може збільшитися до 507 тис. га, а кількість сертифікованих органічних господарств зросте до 575.

У результаті дослідження з'ясовано, що переважна більшість сертифікованих органічних господарств в Україні зосереджені у Київській та Одеській областях – понад 10 % у загальній кількості операторів органічного виробництва, у Харківській, Херсонській, Житомирській, Хмельницькій, Вінницькій, Чернігівській областях – від 5 до 10 %, в інших областях – до 5 % (рис. 3).

Рис. 3. Питома вага операторів органічного виробництва в загальній кількості в розрізі за областями України, 2016 р.

Джерело: побудовано авторами за даними IFOAM та Федерації органічного руху України [19; 20].

У результаті збільшення обсягу виробництва органічної продукції у світі відбувається й збільшення обсягів її продажу. Так, зокрема у 2001 р. виручка від продажу органічної продукції у світі становила 21 млн дол. США, у 2006 р. – 38,6 млн дол. США, у 2011 р. – 64,9 млн дол. США, а у 2016 р. цей показник досяг позначки 89,7 млн дол. США.

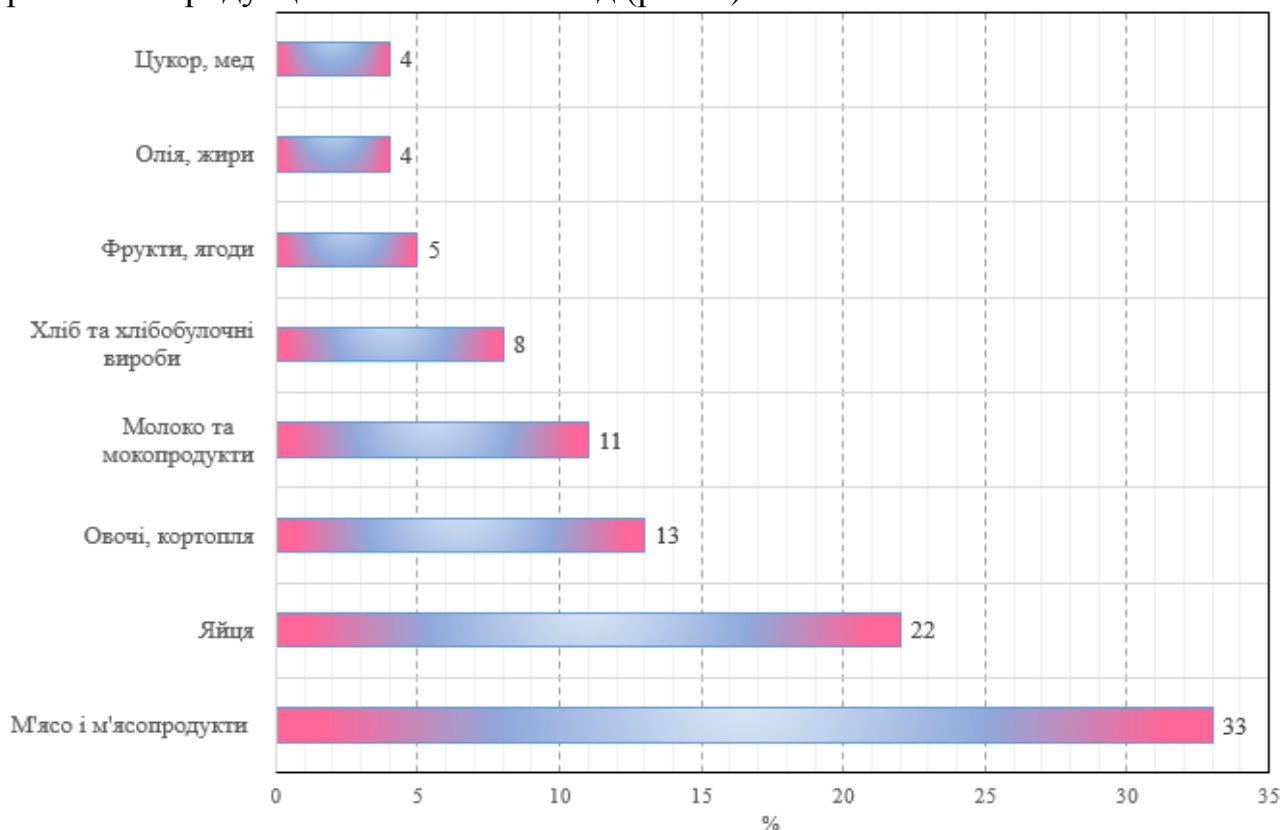
Лідером за розміром товарообігу органічної продукції за підсумками

2016 р. серед європейських країн є: Німеччина, Франція, Італія, Великобританія, Швейцарія, Швеція. Україна в цьому списку перебуває на 24 місці.

За дослідженням Федерації органічного руху України, внутрішній споживчий ринок органічних продуктів в Україні почав розвиватися з початку 2000-х років, становивши: у 2004 р. – 100 тис. євро, у 2005 р. – 200 тис. євро, у 2006 р. – 400 тис. євро, у 2007 р. – 500 тис. євро, у 2008 р. – 600 тис. євро, у 2009 р. – 1,2 млн євро, у 2010 р. – 2,4 млн євро, у 2011 р. цей показник зріс до 5,1 млн євро, у 2012 р. – до 7,9 млн євро, у 2013 р. – до 12,2 млн євро, у 2014 р. – до 14,5 млн євро, у 2015 р. – до 17,5 млн євро, у 2016 р. – 21,2 млн євро, а у 2017 р. – 29,4 млн євро [20].

Не зважаючи на істотне поживлення ринку, є невикористані можливості його дальшого розвитку. На теперішній час ціна на органічні продукти суттєво завищена. Якщо за кордоном націнка в середньому становить 20–30 %, то в Україні її величина може сягати 300 % [21]. Структура потенційного ринку органічної продукції може мати вигляд (рис. 4).

Рис. 4. Структура потенційного ринку органічної продукції в Україні

Джерело: побудовано авторами за даними джерела [21].

Отже, у світі спостерігається суттєве поживлення торгівлі органічною продукцією. Усе більша частка споживачів віддає перевагу органічній продукції, що сприяє розвитку цього сегмента ринку. Саме тому в Україні виключно важливого значення набуває проведення активної комунікаційної політики в суспільстві, спрямованої на підвищення рівня обізнаності

споживачів у її корисності для здоров'я та внеску в поліпшення навколишнього середовища.

Разом із тим, також варто зазначити, що є об'єктивні проблеми, які створюють перешкоди для розвитку вітчизняного органічного виробництва та потребують вирішення, зокрема такі, як:

- зниження родючості ґрунту;
- перехід від традиційних технологій сільськогосподарського виробництва до органічного землеробства (конверсійний період) є досить тривалим процесом;
- відсутність науково обґрунтованих технологій з виробництва та переробки органічної сільськогосподарської продукції рослинництва й тваринництва;
- незначна кількість територій, які за екологічними параметрами відповідають вимогам для вирощування екологічно безпечної продукції;
- нестача кваліфікованих кадрів з виробництва органічної продукції;
- нерозвиненість ринку органічної продукції, відсутність маркетингових досліджень із цього питання;
- нестача спеціально підготовлених приміщень для зберігання органічної продукції;
- складність міжнародних перевезень органічної продукції, недостатній рівень транспортного забезпечення логістики;
- відсутність сформованої нормативно-правової бази, яка б регулювала виробництво та обіг органічної продукції та сировини;
- відсутність державної підтримки органічного агровиробництва;
- брак інвестиційних ресурсів;
- незбалансованість зовнішньої торгівлі, яка виявляється в експорті сировини та імпорті готової продукції, що посилює розрив між експорто- та імпортомісткістю економіки та ін. [22].

Серед усієї сукупності наявних проблем однією з ключових є неврегульованість нормативно-правової бази, що ускладнює роботу вітчизняних органічних виробників. Так, зокрема, прийнятий у 2013 р. Закон України «Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини», та супроводжуючі його нормативно-правові акти є недієвими. Основні положення, прописані у вище згаданому законі мають істотні розбіжності із законодавством ЄС, що, у свою чергу, чинить негативний вплив на функціонування органічного ринку в Україні, імідж держави на світовому ринку органічних продуктів. До того ж, недосконалість нормативно-правової бази створює перепони на зовнішньому ринку. Так, зокрема, у ЄС діють Настанови щодо проведення додаткового офіційного контролю продукції, виробленої в інших країнах, серед яких є Україна.

З метою адаптації українського законодавства до європейського прийнято Закон України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», який має вступити в дію з 2 серпня

2019 р.

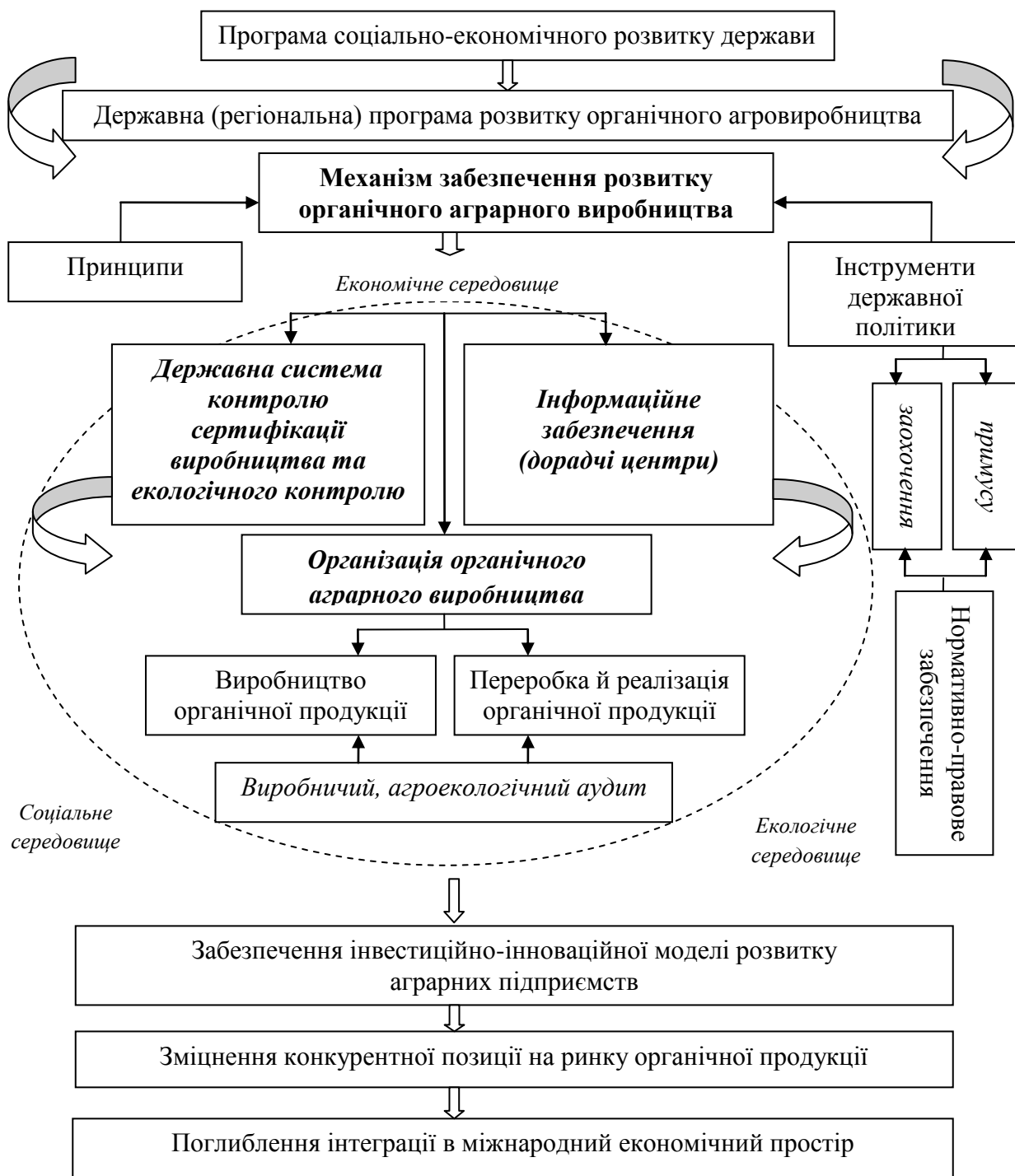
За оцінкою Федерації органічного руху України, у цьому законі «...враховані повною мірою директиви й регламенти ЄС; удосконалено вимоги до виробництва, маркування та обігу органічної продукції; вилучено положення щодо оцінки придатності земель для виробництва органічної продукції, що суперечило міжнародній практиці; докорінно змінено принципи сертифікації виробництва; істотно удосконалено вимоги до органів сертифікації, інспектора з органічного виробництва; конкретизовано відповідальність за порушення законодавства у сфері виробництва, обігу та маркування органічної продукції, як для виробників, так і для органів сертифікації тощо. Зокрема, введення в обіг або реалізація продукції без сертифіката, що засвідчує відповідність процесу виробництва продукції та/або її обігу вимогам законодавства у сфері органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції або вимогам законодавства держави походження такої продукції, тягнуть за собою накладення штрафу на юридичних осіб у розмірі восьми мінімальних заробітних плат, на фізичних осіб – підприємців – у розмірі п'яти мінімальних заробітних плат» [20].

Також з метою забезпечення розвитку органічного сільського господарства, зважаючи на європейську орієнтацію України, є нагальна потреба в розробці Програми розвитку органічного аграрного виробництва, яка має витікати із ключових завдань Програми соціально-економічного розвитку держави в цілому, як екологічно, соціально та економічно доцільного напрямку виробничої діяльності на державному й регіональному рівнях. Уважаємо, що для їх максимально повної реалізації необхідно розробити дієвий механізм забезпечення органічного аграрного виробництва (рис. 5).

Розвиток органічного виробництва має ґрунтується на сукупності принципів, до яких, на нашу думку, слід віднести такі: оптимальності, пріоритетності, варіативності, соціальної спрямованості, інтеграції, об'єктивності, відповідальності й ефективності.

Їх дотримання передбачає розвиток аграрного сектора, який не створює негативного впливу на екологічний стан довкілля, розвиток галузей відповідно до сформованої стратегії, з урахуванням критерію екологічної безпечності; вибір цілей і завдань з урахуванням критерію безпечності галузі для навколишнього середовища; розвиток сільських територій; узгодження вітчизняного нормативно-правового забезпечення, спрямованого на розвиток органічного виробництва, з європейським; узгодженості цілей екологічно безпечного розвитку галузі з реальними можливостями територій; забезпечення максимального економічного, соціального й екологічного результату від органічного сільського господарства [23].

Розвиток органічного виробництва вимагає розробки дієвих інструментів державної політики. За допомогою інструментів заохочення та інструментів примусу, спрямованих на вирішення фінансового забезпечення, держава здатна заохочувати розвиток органічного сільського господарства.

Рис. 5. Механізм забезпечення розвитку органічного аграрного виробництва

Джерело: узагальнено авторами на підставі [2; 6; 8; 9].

До інструментів заохочення варто віднести субсидії, дотації, пільгове кредитування та оподаткування, спеціальний режим страхування, екологічні гранти, екологічні інвестиції, компенсацію сертифікаційних витрат.

Упровадження відповідних механізмів для реалізації функціонування окреслених інструментів заохочення для операторів ринку має забезпечити

доступ виробників органічного виробництва до додаткових і вивільнених фінансових ресурсів, за рахунок яких вони будуть мати змогу вчасно погашати одержані позики, впроваджувати у виробництво інноваційні технології, спрямовані на підвищення екологічних якостей продукції та зниження забруднення навколишнього середовища, вчасно розпочати процес сертифікації продукції за органічними стандартами, а в майбутньому й поступово знижувати вартість продукції для кінцевого споживача. Усе це матиме позитивний вплив на формування інвестиційної привабливості підприємств органічного виробництва, а також сприятиме активізації її діяльності.

Разом з тим, у разі порушення виробниками органічної продукції екологічних вимог до них мають бути застосовані стягнення у вигляді додаткових платежів за забруднення навколишнього середовища, плати за недотримання технологій вирощування, штрафів за неякісні продукти харчування, позбавлення сертифікації із зобов'язанням повернення коштів за їх сертифікацію, інші фінансові санкції. Сукупність інструментів примусу державної політики мають носити превентивний характер і спрямовані на дотримання органічними підприємствами технології виробництва продукції на всіх її стадіях, з тим, щоб забезпечити виробництво високоякісної та екологічно безпечної продукції [24]. Ефективна взаємодія інструментів державної політики має регулюватися відповідним нормативно-правовим забезпеченням.

Ведення органічного сільського господарства вимагає науково обґрунтованої організації виробництва, яка б поєднувала екологічні, економічні та соціальні процеси, що забезпечують організаційно-економічні та технологічні заходи, спрямовані на підвищення ефективності виробництва, забезпечуючи розширене відтворення родючості ґрунтів і високу якість продукції.

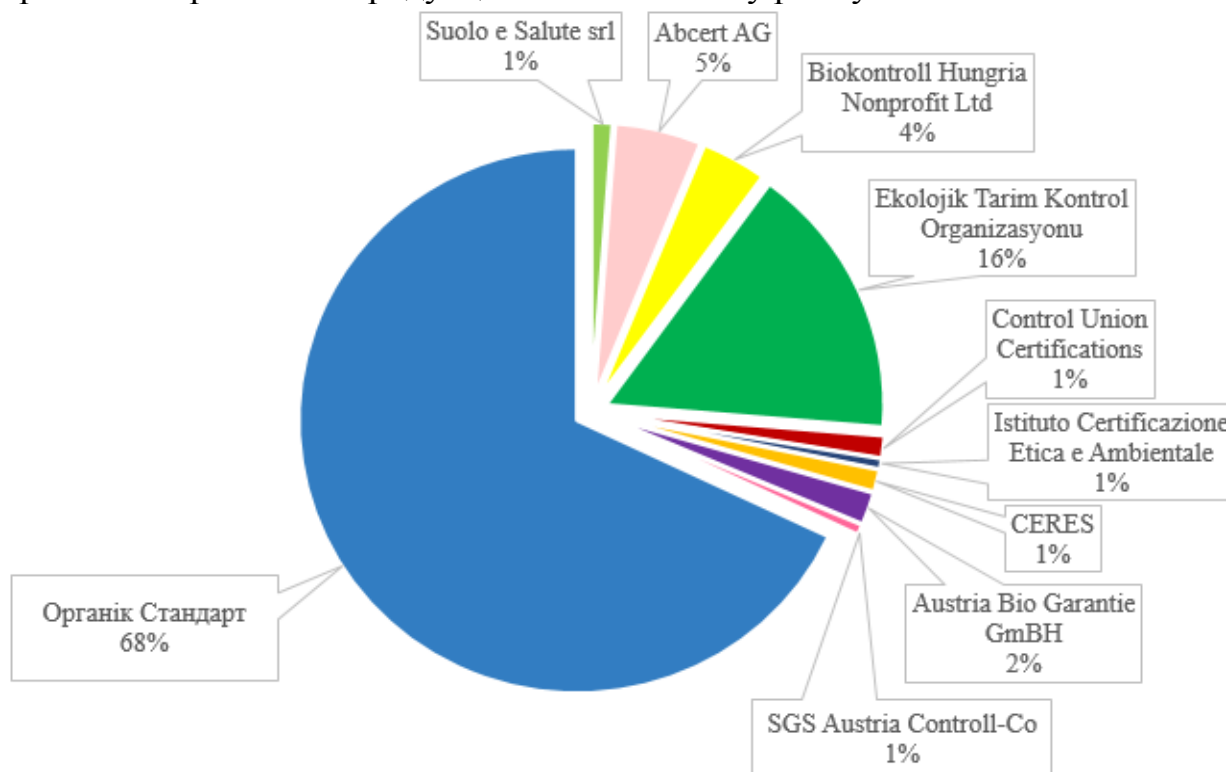
В Україні виробництво органічної продукції можливе за такими основними напрямками: виробництво продукції рослинництва й тваринництва; перевезення та зберігання продукції. Поряд з виробництвом органічної продукції аграрні підприємства можуть займатися переробкою та реалізацією сільськогосподарської продукції. Кожен з перелічених видів діяльності повинен пройти сертифікацію.

З метою стимулювання переходу підприємств аграрного сектора до органічного виробництва необхідно створити державну систему контролю сертифікації виробництва та екологічного контролю, яка діятиме в межах Державної служби України з питань безпечності харчових продуктів та захисту споживачів [25].

Нині в Україні діє 18 сертифікаційних органів, що характеризуються різними підходами, вимогами до сертифікації та способами маркування. Видані ними документи обов'язково містять таку інформацію [26]: виробник та його адреса (назва виробника має збігатися із зазначеною на етикетці продукту), стандарти, згідно з якими сертифікована продукція, асортимент продукції, термін дії сертифікату, назва сертифікаційного органу.

Ураховуючи ту обставину, що понад 50 % від загального обсягу органічної продукції в Україні експортується до країн ЄС, вітчизняні виробники, у своїй переважній більшості, сертифікуючи продукцію дотримуються вимог європейського законодавства, зокрема керуються Постановою Ради ЄС № 834/2007 «Про органічне виробництво та маркування органічної продукції» [27]. Найбільшою популярністю серед сертифікаційних органів в Україні користується Органік Стандарт (68 %). Маючи тісний зв'язок із ІМО16 (Швейцарія), Органік Стандарт створює додаткові можливості для українських виробників органічної продукції на зовнішньому ринку.

Рис. 6. Питома вага надання сертифікаційних послуг найбільш розповсюдженими сертифікаційними органами в Україні

Джерело: побудовано автором за [27].

Поряд із контролем сертифікації органічного аграрного виробництва, з боку держави повинен бути ретельний екологічний контроль за їхньою діяльністю, який має здійснюватися шляхом проведення попереджувального та поточного контролю.

Попереджувальний екологічний контроль спрямований на визначення обґрунтованості та правильності:

- вибору майданчика для будівництва та розміщення тваринницьких і птахівницьких підприємств;
- дотримання природоохоронних заходів, які приймаються в проектно-технологічних рішеннях, технології будівництва очисних споруд і систем підготовки органічних добрив до використання з урахуванням усіх умов;
- планування в проекті й натурі достатньої кількості сільськогосподарських угідь і їхньої придатності для утилізації отримуваних

відходів [28].

Поточний державний контроль має стежити за правильністю експлуатації підприємств, експлуатаційною надійністю очисних споруд і споруд підготовки гною та посліду до використання, за дотриманням вимог охорони навколишнього природного середовища під час утилізації відходів, організацією виконання підприємствами заходів з охорони та раціонального використання природних ресурсів.

На відміну від організацій, що вже функціонують, сучасний екологічний контроль повинен ґрунтуватися, в першу чергу, на стимулюванні виробників екологічної продукції та на комплексній охороні навколишнього середовища. Частина робіт має фінансуватися з державного бюджету, а частина – безпосередньо самими підприємствами. Держава має забезпечити покриття витрат на виконання контрольних функцій, а виробники – на розробку рекомендацій з експлуатації конкретних об'єктів природи, заходів з оздоровлення навколишнього середовища певного суб'єкта господарювання [29].

Важлива роль в організації та веденні органічного аграрного виробництва має відводитися внутрішньому виробничому, агроекологічному аудиту. Основними його завданнями є: перевірка виконання планів і заходів з охорони природи й оздоровлення навколишнього середовища, раціонального використання та відтворення природних ресурсів, дотримання нормативів якості навколишнього природного середовища, виконання вимог природоохоронного законодавства. Виробничий, екологічний аудит сприятиме дотриманню екологічних стандартів на етапах дослідження документації екологічної сертифікації – технологічного процесу виробництва – зберігання – реалізації – утилізації [28].

Крім вище окреслених, важливою складовою частиною забезпечення розвитку органічного аграрного виробництва є поширення інформації, зокрема через дорадчі центри, які мають бути готові ділитися власним досвідом вирішення проблем, співпрацювати з науковими установами, брати участь у створенні бізнес-інкубаторів, формувати бережливе ставлення до навколишнього природного середовища, навчати виробників основам ведення органічного сільського господарства, поширювати світовий досвід і сучасні досягнення науки.

Висновки. З метою забезпечення концепції сталого розвитку аграрного виробництва в Україні вже на теперішньому етапі, формуючи ефективну економіку, обираючи стратегію розвитку підприємства, варто зосереджуватися не тільки на отриманні високих фінансових результатів, але й дбати про збереження навколишнього середовища та соціальний розвиток суспільства. Певні кроки в цьому напрямі зроблено. Зокрема, спостерігається зростання зацікавленості суб'єктів агробізнесу до виробництва органічної продукції. З'ясовано, що за 2002–2017 рр. кількість сертифікованих органічних господарств в Україні зросла більш ніж у 12 разів і становила 375. За умови

збереження загальної тенденції розвитку органічного агровиробництва, до 2020 р. площа органічних сільськогосподарських культур в Україні може збільшитися до 507 тис. га, а кількість сертифікованих органічних господарств зрости до 575. Порівняно із світовими тенденціями, унаслідок негативного впливу ряду суб'єктивних причин, розвиток вітчизняного органічного агровиробництва значно відстає.

Зважаючи на європейську орієнтацію України, варто розробити відповідні Програми розвитку органічного аграрного виробництва як на державному, так і на регіональному рівнях, і дієвий механізм їх реалізації. У результаті проведеного дослідження обґрунтовано механізм забезпечення розвитку органічного аграрного виробництва та визначено основні його складові частини: принципи та інструменти державної політики, що сприятимуть ефективній організації органічного аграрного виробництва, його інформаційного забезпечення, державної системи контролю сертифікації виробництва та агроекологічного контролю, що дає змогу сформувати передумови для забезпечення інвестиційно-інноваційної моделі розвитку аграрних підприємств, зміцнення конкурентних позицій на ринку органічної продукції, поглиблення інтеграції в міжнародний економічний простір.

Запропонований механізм сприятиме розвитку органічного аграрного виробництва, підвищенню ефективності діяльності аграрних підприємств та їхньої конкурентоспроможності як на регіональних ринках, так і зовнішніх ринках, за одночасного економічного зростання, соціального розвитку та підвищення рівня екологічної безпеки країни.

Перспективи дальших досліджень будуть спрямовані на удосконалення комплексної інтегральної оцінки ефективності органічного аграрного виробництва з урахуванням екологічної та соціальної складових частин.

Список використаних джерел

1. Довгань О. М., Мандибура Я. В. Органічне виробництво: сутність, об'єктивна необхідність, ефективність. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 1. С. 200–206.

2. Лобозинська С. М., Назаркевич О. Б. Стимулювання екологізації агровиробництва у формуванні продовольчої безпеки України. *Економіка: реалії часу*. 2017. № 3(31). С. 53–59.

3. Андрєєва Н. М., Купінець Л. Є. Органічне виробництво як складова механізму екологізації економіки та забезпечення продовольчої безпеки України. *Органічне виробництво і продовольча безпека*. Житомир: Полісся, 2014. С. 51–55.

4. Вінюкова О. Б., Чугрій Г. А. Ринок органічної продукції в Україні: проблеми та перспективи розвитку. *Причорноморські економічні студії*. 2018. Вип. 26–1. С. 42–47.

5. Уланчук В. С., Жарун О. В., Соколюк С. Ю., Ткачук С. П. Розвиток органічного виробництва в Україні. *Молодий вчений*. 2017. № 3. С. 867–870.

6. Грановська В. Г. Механізми стимулювання розвитку підприємств

органічного сектору: адаптація світового досвіду. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 384–390.

7. Кучер Л., Хелдак М., Орленко А. Управління проектами в органічному аграрному виробництві. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2018. Vol. 4. No. 3. Pp. 104–128. URL: <http://are-journal.com>.

8. Вдовиченко А. Державне регулювання ринку продукції органічного сільського господарства. *Економічний дискурс*. 2017. № 2. С. 164–171.

9. Мельник І. О., Кучина М. С. Державне регулювання розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні та світі. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 8. С. 828–832.

10. Pacifico D., Paris R. Effect of Organic Potato Farming on Human and Environmental Health and Benefits from New Plant Breeding Techniques. Is It Only a Matter of Public Acceptance? *Sustainability*. 2016. Vol. 8(10). 1054. <https://doi.org/10.3390/su8101054>.

11. Zikeli S., Gruber S. Reduced Tillage and No-Till in Organic Farming Systems, Germany—Status Quo, Potentials and Challenges. *Agriculture*. 2017. Vol. 7(4). 35. <https://doi.org/10.3390/agriculture7040035>.

12. Jezierska-Thöle A., Gwiazdzińska-Goraj M., Wiśniewski Ł. Current status and prospects for organic agriculture in Poland. *Quaestiones Geographicae*. 2017. Vol. 36(2). Pp. 23–36. <https://doi.org/10.1515/quageo-2017-0012>.

13. Klonsky K. Comparison of Production Costs and Resource Use for Organic and Conventional Production Systems. *American Journal of Agricultural Economics*. 2012. Vol. 94. Pp. 314–321. <https://doi.org/10.1093/ajae/aar102>.

14. Bonnet C., Bouamra-Mechemache Z. Organic Label, Bargaining Power, and Profit-sharing in the French Fluid Milk Market. *American Journal of Agricultural Economics*. 2016. Vol. 98. Pp. 113–133. <https://doi.org/10.1093/ajae/aav047>.

15. Jaime M. M., Coria J., Liu X. Interactions between CAP Agricultural and Agri-Environmental Subsidies and Their Effects on the Uptake of Organic Farming. *American Journal of Agricultural Economics*. 2016. Vol. 98. Pp. 1114–1145. <https://doi.org/10.1093/ajae/aaw015>.

16. Jaenicke E., Dimitri C., Oberholtzer L. Retailer Decisions about Organic Imports and Organic Private Labels. *American Journal of Agricultural Economics*. 2011. Vol. 93. Pp. 597–603. <https://doi.org/10.1093/ajae/aaq154>.

17. Organic World. URL: <http://www.organic-world.net/statistics-data-sources.html>.

18. Global Organic Market Access (GOMA). A project of FAO, IFOAM and UNCTAD. URL: <http://www.goma-organic.org/about/project>.

19. Principles of organic agriculture. URL: <https://www.ifoam.bio/en/organic-landmarks/principles-organic-agriculture>.

20. Органік в Україні. URL: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>.

21. Органічне виробництво в Україні. URL: <http://minagro.gov.ua/node/23346>.

22. Органічне виробництво і продовольча безпека: матеріали доповідей учасників міжнародної науково-практичної конференції. Житомир: Полісся, 2013. 492 с.

23. Стоволос Н. Б. Модель формування загальнодержавної системи виробництва органічної продукції. *Вісник ЖДТУ*. 2014. № 4(70). С. 98–102. [https://doi.org/10.26642/jen-2014-4\(70\)-98-102](https://doi.org/10.26642/jen-2014-4(70)-98-102).

24. Безус Р. М., Подобна А. В. Фінансове забезпечення розвитку підприємств із виробництва органічної продукції. *Економіка. Фінанси. Право*. 2012. № 6. С. 24–27.

25. Назаркевич О. Б. Державне регулювання розвитку малого аграрного підприємництва в Україні: дис... канд. екон. наук. Львів, 2017. 271 с.

26. Як відрізнити органічний продукт? URL: <http://organic.ua/uk/organicworld/how-to-choose>.

27. Органік Бізнес-довідник України. URL: http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documentsukraine/UKRAINE_ORGANIC_BUSINESS_DIRECTORY_part1.pdf.

28. Зіновчук Н. В. Екологічна політика в АПК: економічний аспект: монографія. Львів: ЛДАУ, ННБК «АТБ», 2007. 394 с.

29. Хорішко І. В. Формування інституційного механізму екологобезпечного агровиробництва. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. Вип. 14. Ч. 4. С. 59–63.

References

1. Dovhan, O. M. and Mandybura, Ya. V. (2013), Organic production: essence, objective necessity, efficiency. *Sustainable development of economy*, no. 1, pp. 200–206.

2. Lobozyńska, S. M. and Nazarkevych, O. B. (2017), Stimulation of an ecological approach agricultural production for creating food security of Ukraine. *Economics: time realities*, no. 30(31), pp. 53–59.

3. Andrieieva, N. M. and Kupiniets, L. Ye. (2014), Organic production as a component of the mechanism of ecologization of the economy and ensuring food security of Ukraine. *Orhanichne vyrobnytstvo i prodovolcha bezpeka* [Organic production and food safety], Publishing «Polissya», Ukraine.

4. Viniukova, O. B. and Chuhrii, H. A. (2018), Organic production market in Ukraine: problems and prospects for development. *Prychornomorski ekonomichni studii*, vol. 26–1, pp. 42–47.

5. Ulanchuk, V. S., Zharun, E. V., Sokolyuk, S. Yu. and Tkachuk, S. P. (2017), Development of organic production is in Ukraine. *Young Scientist*, no. 3(43), pp. 867–870.

6. Hranovska, V. H. (2017), Mechanisms for encouraging the development of organic enterprises. *Ekonomika i suspilstvo*, vol. 9, pp. 384–390.

7. Kucher, L., Heldak, M. and Orlenko, A. (2018), Project management in organic agricultural production. *Agricultural and Resource Economics: International*

Scientific E-Journal, vol. 4, no. 3, pp. 104–128, available at: <http://are-journal.com>.

8. Vdovychenko, A. (2017), Governmental regulation of the market for organic farming production. *The economic discourse*, no. 2, pp. 164–171.

9. Melnyk, I. O. and Kuchyna, M. S. (2015), State regulation of agricultural products market organic in Ukraine and world. *Global and National Problems of Economy*, no. 8, pp. 828–832.

10. Pacifico, D. and Paris, R. (2016), Effect of Organic Potato Farming on Human and Environmental Health and Benefits from New Plant Breeding Techniques. Is It Only a Matter of Public Acceptance? *Sustainability*, vol. 8(10), 1054. <https://doi.org/10.3390/su8101054>.

11. Zikeli, S. and Gruber, S. (2017), Reduced Tillage and No-Till in Organic Farming Systems, Germany–Status Quo, Potentials and Challenges. *Agriculture*, vol. 7(4), 35. <https://doi.org/10.3390/agriculture7040035>.

12. Jeziarska-Thöle, A., Gwiaździńska-Goraj, M. and Wiśniewski, Ł. (2017), Current status and prospects for organic agriculture in Poland. *Quaestiones Geographicae*, vol. 36(2), pp. 23–36. <https://doi.org/10.1515/quageo-2017-0012>.

13. Klonsky, K. (2012), Comparison of Production Costs and Resource Use for Organic and Conventional Production Systems. *American Journal of Agricultural Economics*, vol. 94, pp. 314–321. <https://doi.org/10.1093/ajae/aar102>.

14. Bonnet, C. and Bouamra-Mechemache, Z. (2016), Organic Label, Bargaining Power, and Profit-sharing in the French Fluid Milk Market. *American Journal of Agricultural Economics*, vol. 98, pp. 113–133. <https://doi.org/10.1093/ajae/aav047>.

15. Jaime, M. M., Coria, J. and Liu, X. (2016), Interactions between CAP Agricultural and Agri-Environmental Subsidies and Their Effects on the Uptake of Organic Farming. *American Journal of Agricultural Economics*, vol. 98, pp. 1114–1145. <https://doi.org/10.1093/ajae/aaw015>.

16. Jaenicke, E., Dimitri, C. and Oberholtzer, L. (2011), Retailer Decisions about Organic Imports and Organic Private Labels. *American Journal of Agricultural Economics*, vol. 93, pp. 597–603. <https://doi.org/10.1093/ajae/aaq154>.

17. Organic World. Available at: <http://www.organic-world.net/statistics-data-sources.html>.

18. Global Organic Market Access (GOMA). A project of FAO, IFOAM and UNCTAD. Available at: <http://www.goma-organic.org/about/project>.

19. Principles of organic agriculture. Available at: <https://www.ifoam.bio/en/organic-landmarks/principles-organic-agriculture>.

20. Organic in Ukraine. Available at: <http://www.organic.com.ua/uk/homepage/2010-01-26-13-42-29>.

21. Organic production in Ukraine. Available at: <http://minagro.gov.ua/node/23346>.

22. *Orhanichne vyrobnytstvo i prodovolcha bezpeka* [Organic production and food safety] (2013). Materials of the reports of the participants of the international scientific-practical conference. Polissia, Zhytomyr, Ukraine.

23. Stovolos, N. B. (2014), Model for the formation of a national system for the production of organic products. *Visnyk ZhDTU*, no. 4(70), pp. 98–102. [https://doi.org/10.26642/jen-2014-4\(70\)-98-102](https://doi.org/10.26642/jen-2014-4(70)-98-102).

24. Bezus, R. M. and Podobna, A. V. (2012), Financial support for the development of enterprises for the production of organic products. *Ekonomics. Finances. Law*, no. 6, pp. 24–27.

25. Nazarkevych, O. B. (2017), The state regulation of the development of small agricultural entrepreneurship in Ukraine. Ph.D. Thesis, Economics and management national household, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine.

26. How to distinguish an organic product? Available at: <http://organic.ua/uk/organicworld/how-to-choose>.

27. Organic Business Directory of Ukraine. Available at: http://www.ukraine.fibl.org/fileadmin/documentsukraine/UKRAINE_ORGANIC_BUSINESS_DIRECTORY_part1.pdf.

28. Zinovchuk, N. V. (2007), *Ekolohichna polityka v APK: ekonomichnyi aspekt* [Environmental policy in the agroindustrial complex: the economic aspect]. LDAU, NNVK «ATB», Lviv, Ukraine.

29. Khorishko, I. V. (2015), Information institutional mechanism ecologically agricultural production. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu*, vol. 14, part 4, pp. 59–63.

How to cite this article? Як цитувати цю статтю?

Стиль – ДСТУ:

Ляліна Н., Матвієнко-Біляєва Г. Механізм забезпечення розвитку органічного аграрного виробництва в Україні. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*. 2019. Vol. 5. No. 2. Pp. 121–140. URL: <http://are-journal.com>.

Style – Harvard:

Lialina, N. and Matviienko-Biliaieva, G. (2019), Mechanism for providing the development of organic agricultural production in Ukraine. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, [Online], vol. 5, no. 2, pp. 121–140, available at: <http://are-journal.com>.